

λευθερία, ἐφ' ὅσον οὕτω μόνον, ἐκ τῶν καθολικωτάτων δηλ. ἀρχῶν βεβαίαν γνῶσιν πορίζεται ὁ ἀνθρωπος. « Οὐσία τοῦ νοῦ εἶναι τὴν ἐλευθερία. » δηλ. τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐκ παντὸς γνωστοῦ ποιητοῦ καὶ πρακτοῦ (σημ. § 381 καὶ 382). Αὕτη μόνον τὴν ἐνέργειαν ἡ ἐκ τῶν κατ' αἰσθησιν ἔτοιμων χωροῦσα εἰς καθολικωτάτας ἀρχὰς εἶναι τὴν κυριωτάτην καὶ καθ' αὐτὸν οὔσια τοῦ νοῦ, τὸ συναγείρεσθαι δηλ. αὐτὸν εἰς ἐκυτὸν ἐκ τῶν ποικίλων διαφορῶν τῶν ἔκτος, καὶ οὕτως ἐλεύθερον ἐν ιδέαις διατρίβειν (381 σημ.).

ΣΗΜ. « *Nous* τῶν ἀρχῶν, ἀρχὴ ἀρχῶν ὁ νοῦς, » φωνεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ δὲ ἐκ τούτων τῶν ἀρχῶν ὄρμασθαι καὶ τελειοῦν τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν ἐπαγωγικῶς τε καὶ ἀπαγωγικῶς καὶ ὑπερίπτασθαι πάντα καὶ ἀρχὴν τῶν ὄντων καὶ τέλος αὐτῶν ζητεῖν καὶ συναγείρεσθαι εἰς ἐκυτὴν καὶ ἐκυτὴν ζῆν, μακαρίως δηλ. βιοῦν (ὅ τῷ σοφῷ μόνον ἀπόκειται) τοήσεως τόησις. Ποίκιλη μηχανῇ τὸ ἀριστοτελεῖα ἐγέλεια γέγονε!

Ως δὲ ὁ νοῦς πάθητικῶς ἔχει κατὰ τὴν αἰσθησιν (ἐφ' ὅσον μόνον δεκτικὸς εἶναι τῶν ὑπὸ τῶν αἰσθήσεων προσαγομένων, οὕτω καὶ τὴν βούλησις κατὰ τὸν πρακτικὸν βίον εἶναι περιωρισμένη καὶ ἐνεργεῖ ἀτελῶς μέχρις οὗ εὔρυνθῇ καὶ ἐνωθῇ τῇ τῶν ἀλλων βουλήσει (§ 436, 440, 444). Οὕτω δὲ ὁ λόγος καθ' ἐκυτὸν ἀνεμποδίστως πάντη καθίσταται ταῦτὸν τῷ καθ' αὐτῷ ἀγαθῷ, προαιρούμενος τὸ καθολικώτατον δι' ἀγάπης καὶ δικαιοσύνης διενεργούμενον ἐν τῷ παντὶ καὶ οὐχὶ ἐν οἷς τῇ πόλει τῇ ἔθνει, δέστιν, ὁ λόγος ἐν τῇ καθολικωτάτῃ αὐτοθεωρίᾳ οὐ τὸ ἐκυτῷ συμφέρον θεωρῶν, ἀλλὰ τὶ ἐν τῷ σύμπαντι καθ' αὐτὸν ἀγαθὸν ἐπέκεινα πάσης ὁμάδος καὶ διογενείας.

ΣΗΜ. Η προκειμένη περὶ ἐλευθερίας θεωρία ἐκηρύχθη ἀναμφιβόλως ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Η τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ίσως μὲν ἀσθενεστέρα καὶ περιωρισμένη οὐχ τοτὸν πειστικωτέρα δοκεῖ καὶ ἐναργεστέρα, ἀτε ἀποδεικτικῶς ἀναπτυσσομένη. Οὐχ τοτὸν ίκανὸν ὅτι ἀμφότεροι τὴν παντὶ σθένει τῆς εὐδαιμονίας δίωξιν διὰ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος προτίθενται.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δὲ τὸν ὄρισμὸν τῆς ἐλευθερίας συνάγοντες

ἔχομεν τὴν ὑπαγωγὴν πάσης πρακτικῆς ἐνεργείας ὑπὸ τὰς γενικωτάτας τοῦ πρακτικοῦ νοοῦ ἀρχὰς τὰς εἰς εὐδαιμονίαν ἀγούσας. Εἰς τὴν ιδέαν δὲ ταύτην ἀφικνεῖται ὁ "Ἐγελος λαμβάνων ὑπ' ὅψιν τὴν τῆς βουλήσεως ἀνάπτυξιν. Πρῶτον μὲν θεωρεῖ τὴν βούλησιν ως πρακτικὸν συναίσθημα ἀπλῶς, καὶ διὰ τούτου νοεῖ δύναμίν τινα ἐφετικὴν καὶ ὀρεκτικὴν τοῦ δοκοῦντος ἀγαθοῦ καὶ ἡδεός, ως ἔμφυτόν τινα ὄρμήν πρὸς τάγχιὸν καθόλου, ως δαἰμόνιόν τι δυνάμει ὄν.

6'.) Ως ὄρμὴν τῆς ἐσωτερικῆς ταύτης ἔξεως (Trich der innerlichen Bestimmtheit) πρὸς τὴν θύραθεν. Τοῦτο δὲ λογίζεται ως τάσις τις τῆς βουλήσεως πρὸς τὸ ἀρμόζεσθαι τῇ τῶν πέλας βουλήσει.

ΣΗΜ. Δὲν ἀμαρτάνομεν ἵστως συμπάθειαν ἢ φιλίαν καλοῦντες τοῦτο τὸ πρὸ πάσης ιδέας ἐμπεφυκὸς πρὸς συγκράτησιν τῆς κοινωνίας, ως πρὸ μεκροῦ ἐλέγομεν.

γ'.) Ως ὑπαγωγὴν τῶν καθ' ἔκκστον ὄρμῶν ιδίᾳ ὑπὸ τὸ καθολικώτατον καὶ ἥδιστον ἀγαθὸν τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν κατὰ ταύτην ῥύθμισιν αὐτῶν.

Ἡ τριτὴ δ' αὕτη ἐνέργεια συντελουμένη ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἐν τῇ ὄντως βουλήσει καὶ ἐλευθερίᾳ, δ' ἐστιν ἐν τῇ τελείᾳ ἀναπτύξει τῆς πρακτικῆς διανοίας, καὶ τοῦτο ἐστιν ὁ λόγος (Vernunft) (§ 469).

ΣΗΜ. Ἡ τριτὴ αὕτη ἐνέργεια ἂν δὲν ἦν ἡ αὕτη, συγγενής ὅμως τῇ τριτῇ φρονητικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ο δὲ λόγος ὁ αὐτὸς τῷ ὄρθῳ λόγῳ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Λόγος ἄρα ἡ τοῦ παντὸς συντέλεια. Ο Λόγος ἀνευρίσκει τὸν σκοπὸν ὃν δέον νὰ προτιθῆται ἔχυτῷ ἀναδύων ἐκ τοῦ βάθους τῶν τάσεων καὶ ὄρμῶν καὶ ἀνυψούμενος εἰς καθόλου τινὰ βούλησιν. Ο σκοπὸς δ' οὗτός ἐστιν ἡ εὐδαιμονία (§ 478). Η εὐδαιμονία δ' αὕτη νοητέα ως ἔξις τις ἀπλῶς τοῦ Νου ἀντάρχης (Befriedigung) καθιστῶσα τὰς ὄρμὰς ἀρνητικάς, ως οὐγί καθ' ἔχυτάς,

ἀλλὰ πρὸς τὸ καθόλου οὖσας, (ώς μηδὲν οὖσας δῆλ. ἀν μὴ εύοδῶται τὸ κοινὸν συμφέρον), καὶ κατὰ τοὺς καιροὺς καὶ τὴν ἑκάστου βούλησιν καὶ βεβουλευμένην προαίρεσιν αἱρομένας. Ἡ τοιαύτη δ' εὐδαιμονία εἶναι ἡ κατ' ἀφαίρεσιν καθολικότης τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, δῆλ. ἡ καθόλου εἰκὼν αὐτῆς ως ἐν τύπῳ.

Τί δ' ἔστιν ἐλευθερία; ἡ κατὰ λόγον τοῦ ἀνεμποδίστως πρακτέου συνείδησις; οὐχὶ λέγει· ποία δέ τις ἡ καθόλου ἐλευθερία; «Ἡ προαίρεσις ἑκάστου ἡ ἐν τῇ εὔδαιμονίᾳ τιθεται τὸν ἐαυτῆς σκοπὸν ἡ οὕ. Ἡ τοιάδε δμως ἐλευθερία δὲν εἶναι ἡ χυρία (εἶναι ὑποχειμενική φραγκιστί), διότι ἐνεργεῖται κατ' ίδίαν καὶ οὐχὶ κοινήν τινα προαίρεσιν, ἡ δὲ τοιαύτη προαίρεσις τείνει εἰς ἅπειρον ἐλευθερίαν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθῶς ἐλευθέρα βούλησις καὶ Ἐλλογος, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς ἐλευθέρα (§ 479-80) καὶ ἐλευθερία ἀρνητική, ἐλευθερία δῆλ. κατὰ τύπον ἀπλῶς.

ΣΗΜ. Ἐν τούτοις ὁ σκοτεινὸς οὗτος Ἡράκλειτος ἐπιδιορίζει τὸν τοῦ Καντίου τύπον καθολικὸν καὶ ἀβρότητι χρώμενος ἀνασκευάζει αὐτὸν μηδόλως ἀπτόμενος αὐτοῦ, ἀλλ' ἀρκούμενος τῷ ἀρνητικῷ. Ἀν δέ τις ἀναλογισθῇ ὅτι ὁ ἐλεύθερος ἀπλῶς ἀδύνατον νὰ μὴ παρακρουσθῇ ἀτε μὴ λαμβάνων τοὺς συγκοινωνοὺς ὑπ' ὅψιν ἀλλὰ τὸ ίδιον θηρεύων, τότε ἡ τοιαύτη ἐλευθερία καθίσταται οἷαν ἀνωτέρω ἀπεφήναμεν, ἀπόβλητος καὶ ἐγωιστική.

Τίς δ' ἡ ὄντως ἐλευθέρα βούλησις;

Ἡ ἐνότης τοῦ θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ νοῦ, ἡ ἀρμονία δῆλ. τοῦ βίου πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ νοῦ. Ἡ ἐνότης δ' αὐτῇ καθίσταται ἐλευθέρα καθ' ἔκυτὴν μετὰ τὴν ἄρσιν παντὸς τύπου (form), παντὸς συμβεβηκότος καὶ περιορισμοῦ κατὰ τὴν πρακτικὴν διανόησιν (§ 481). Ὁ ἔστιν ἀριστοτελικῶς ἐλευθέρα κατὰ τὸν δρθὸν λόγον ἐνέργεια, οὐχὶ καθ' ἔκυτὸν καὶ ἐν ίδεαις διατριβῇ, ἡ διότι συμβέβηκεν οὕτως ἡ ἀλλῶς ἔχειν τὰ πράγματα καὶ δέον ἄρα τοῖς καιροῖς ἔκυτὸν ἀρμόζειν, ἀλλ' ἐνέργεια συνετὴ ἐν πολιτείᾳ πρὸς τὸ δέον καὶ μὴ βλαπτικὸν τῶν συγκοινωνῶν τρεπομένη. Διὰ τῆς ἀρσεως δὲ ταύτης παραμένει μέν τι ίδιαίτερον, ἀλλ' οὐχ ἡττον καὶ

δικαθόλου τῆς ἐλευθερίας δρος. Καὶ εἶναι μὲν ἴδιόν τι, ἀλλ' ὡς κατὰ λόγον δὲν τὸ οὕτω διανοεῖσθαι καὶ οὐ μόνον ἔχετῷ ἀλλὰ καὶ τοῖς πᾶσι συμφέρον καθίσταται κοινόν τι καὶ καθόλου· διότι τούτον τὸν καθόλου δρον τίθησιν ἔχετῇ σκοπὸν ἡ νοητικὴ βούλησις, ὡς ἐλευθέρα νόησις οὖσα.

‘Η ἐλευθέρα δὲ αὐτηνόησις εἶναι αὐτὴ ἡ οὐσία τοῦ Νοῦ, αὐτὴ ἡ λογικὴ βούλησις, εἴπερ λόγος ὁ νοῦς κυρίως. Ο νοῦς ἄρα προτίθησιν ἔχετῷ σκοπὸν τὴν κατὰ λόγον, τὴν οἰκείαν δηλ. ἐνέργειαν. Τοῦτο δμως εἶναι ἀπλῶς καὶ καθ' αὐτὸ ίδέα (§ 481-82). Τοῦτο εἶναι τι ίδανικὸν (ώς εἰώθασι λέγειν), πλατωνικόν, ἀνέφικτον. ‘Αλλ' ἡ ίδέα αὗτη κέκτηται τινα ὑπόστασιν ἡ φανταστικόν τι ἀπλῶς, ψυιγόρε σὺ καὶ σεμνολογῶν ἔσαιε! Εγελε!

‘Η ίδέα αὗτη, λέγει, ἔχει τὴν ἔχετῇς ἀρχὴν ἐν τῇ ίδίᾳ ἐκάστου καὶ ἀμέσῳ βουλήσει, ἥτις καθορίζει τὴν ίδέαν καὶ τὸν ἔχετῇς σκοπόν, καὶ τῆς δποίας (ἀμέσου βουλ.). ἡ ίδέα εἶναι τυπικὴ ἐνέργεια (die formelle Th aetigkeit). ‘Η ίδέα ἄρα ἀναφαίνεται ἐν τῇ βουλήσει ὡς ἐνέργεια ἔχετῇ καθορίζουσα καὶ τιθεῖσα.

‘Ἐκ τῶν σοφῶν τούτων οὐδὲν ἔτερον συνάγομεν, ἡ δτι ὁ Νοῦς ἐξ ἐμπειρίας δρμώμενος καὶ ὑπερτιθεὶς ἔχετὸν παντὸς παρέλκοντος καὶ ἐν τῷ κοινῷ συμφέροντι τὸ ίδιον ἀνευρίσκων διαγινώσκει τὶ τὸ καθ' αὐτὸ δέον καθόλου καὶ τοῦτο τίθησιν ώς ίδέαν καθολικωτάτην τῆς διαγωγῆς τοῦ πολίτου, ώς ίδέαν ἀκροτάτην, οἷα ἡ τοῦ ἀγαθοῦ παρὰ Πλάτωνι, πρὸς ἣν δέον δμοιοῦσθαι ώς οἶόν τε πάντα ἀνθρωπον, εἴπερ τάγαθὸν ἐν πολιτείᾳ καὶ πολιτείᾳ ἐλευθέρᾳ μόνον ἀφικτόν.

‘Η ἐν πράξει ἄρα λογικὴ ἐνέργεια εἶναι ἔνωσις τῆς λογικῆς βουλήσεως μετὰ τῆς καθ' ἔχαστον βουλήσεως, εἶναι δὲ ἀντικειμενικὸς νοῦς. Τοῦτο δὲ τί; ἡ λογικὴ ἐλευθερία. Καὶ τοῦτο; ἡ ἐπέκεινα παντὸς ὑποκειμενικοῦ καθολικὴ ἐνέργεια, ἡ ἔχετῇ καὶ τὰ καθ' ἔχαστα ἀπολύτως καθορίζουσα· δηλ. ἡ πραγματικὴ ἐλευθερία (§ 483-86). ‘Η ἐλευθερία ἡ ὑπὸ τοῦ σπουδαίου καθορίζομένη, τοῦ σπουδαίου δὲ ἀνωτέρω ἐλέγομεν, δστις οὐ πρὸς ἔχετὸν καὶ τοὺς ἐγγὺς ἔχετοι βλέπων νομοθετεῖ,

&λλὰ πρὸς τὸ δλον τῶν κοινωνῶν. Εἰ δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ὁ μὴ διορῶν ἐν τῷ Ἐγέλῳ σοφὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐρμηνευτήν, ἢ τυφλώττει, ἢ φαῦλος φιλοσοφίας ἐργάτης τυγχάνει.

Τί ἐστιν ὁ εἰς ἄνθρωπος; Ζῶν λογικόν, καὶ κατὰ τοῦτο ρυθμίζων πᾶσαν αὐτοῦ διανοητικὴν ἐνέργειαν, νοῦς δργῶν ἀεὶ καὶ βουλόμενος καὶ ἐν τούτῳ συναγειρόμενος εἰς ἑαυτὸν αὐτοτελῶς. 'Αλλ' ὁ ἄνθρωπος καὶ ζῶν πολιτικόν, καθορίζων ἑαυτὸν κατὰ τὸν ἐν πολιτείᾳ βίον ἑχούτοις καὶ κατ' ὅρθὸν λόγον πράττων, δὲστι τὰ δέοντα διώκων, καὶ τὸν ὅρθὸν λόγον ἀεὶ ἐφιστάμενον καὶ διακοσμοῦντα προβαλλόμενος. Ἡ δὲ συνείδησις τῆς ἐν τῇ τοιαύτῃ ἔξει ἐμμονῆς, ἥτις ἀφ' ἑαυτῆς μεθ' ἡδονῆς προάγεται καλεῖται ἢ θική, ἢ ὑποκειμενική ἐλευθερία (§ 303).

ΣΗΜ. Τὰ ἔσχατα ταῦτα κρᾶμα ἀριστοτ. καὶ ἔγελείων θεωριῶν. Διαφορὰ δὲ αὗτη μόνον· ὅτι ὁ "Ἐγελος ποιεῖται διάκρισιν α'". ἄνθρωπου καθ' ἑαυτὸν (ἀτόμου ἦν ἐύρε παρ' εὐρωπαίοις, ἀλλὰ τίσιν οὐ λέγει) ἡθικοῦ καὶ ἐλευθέρου ὑποκειμενικῶς (moralisch, καὶ subject. Freiheit), καὶ είτε ἄνθρωπου ἐν πολιτείᾳ βιοῦντος· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τὸ καθ' ἔκαστον ὑπὸ τὸ καθόλου ὑπάγων καὶ τὸ μέρος τοῦ ὅλου ἐνεκεν ὃν ἀποφαίνων, περὶ ἑνὸς μόνου ποιεῖται λόγον, ὡς τρόπον τινὰ μὴ ὑπάρχοντος θάτέρου. Διὸ τάριστο τέλεια προαιρούμενος ὁ "Ἐγελος" ἐπάγει τάδε.

« Ἡ ύποκειμενική αὕτη ἢ ἡθικὴ ἐλευθερία ἐστὶν ιδίως ἡ ύπὸ τῶν εὐρωπαίων ἐλευθερία καλουμένη, καθ' ἓν ὁ ἄνθρωπος δέον νὰ δύνηται νὰ διαγινώσκῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ κακὸν καθόλου. Αἱ ἡθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ δὲν πρέπει νὰ ἐπιβάλλωνται εἰς τὸν ἄνθρωπον ως ἐπακτοί τινες νόμοι καὶ ἀξιώματα αὐθεντικότητός τινος, δπως κατ' αὐτὰ ρυθμίζῃ τις τὴν πορείαν του, ἀλλὰ γὰ ἔχωσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν φίλαν καὶ βλάστησιν αὐτῶν, ἐν τῇ σκέψει, συνειδῆσει καὶ φρονήσει αὐτοῦ. »

'Ο ἄνθρωπος δμως εἶναι ζῶον πολιτικόν, συνείδησιν ἔχων πάσης αὐτοῦ πράξεως εἰς τε τὸ Θεῖον καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ ἀναγομένης, καὶ πειθοῖ καὶ οὐ βίᾳ εἰς τὸν κατ' ἀρετὴν βίον προαγόμενος, συμφώνως πρὸς τὰς τῶν φρονίμων διανοίας, καὶ ἑχούτοις καὶ τοῦ δλου χάριν· δτι ἀνευ τοῦ δλου οὐδὲν αὐτὸς αὐθέκαστος.

Διὸ ἀπόβλητος καὶ καθ' ἔκυτὴν ἀπραγμάτωτος ἡ ἴδια ἐκάστου ἐλευθερία, δρος πλὴν κατ' ἀνάγκην πρὸς παρασκευὴν σώφρονος καὶ συνετοῦ ἐν πολιτείᾳ βίου. "Οταν δ' αὐτὸς ἔκαστος καὶ πρὸς τὸν πέλας ἀποβλέπων καθορίσῃ τὸ πρακτέον, τότε καλεῖται ἡ θος ἔχων, καὶ ὅντως χρηστὸς πολίτης. Τοῦτον δὲ καλεῖ ὁ Ἔγελος ἡθικὸν (sittlich), καὶ τὴν ἔξιν αὐτοῦ ἡθικότητα (Sittlichkeit), τὴν τελειότητα τοῦ ἀντικειμενικοῦ νοῦ (κατὰ τὴν ἴδιαν γλῶσσαν) αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ὑποκειμενικοῦ καὶ ἀντικειμενικοῦ νοῦ (§ 513). Οὗτῳ δὲ μία ἐνίδρυται ἐλευθερία κατά τε θεωρίαν καὶ πρᾶξιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ἀναγομένη. Ἡ ἐλευθερία ἡ ἴδια εἶναι αὐθορισμὸς κατ' ἀφαίρεσιν καθόλου γινομένη. Αἱρομένων δὲ τῶν τοῦ οὗτω φρονοῦντος ἴδιων ἀρχῶν οὐδὲν ἔτερον παραμένει, ἢ, αὐτὴ καθ' ἔκυτὴν ἡ καθόλου λογική βούλησις διαγινώσκουσα ἔκυτὴν ἐκ τῆς συνειδήσεως τῆς καθ' ἔκαστον πρακτικῆς διανοήσεως, καὶ τῆς συνειδήσεως, δτοι ἡ οἰκεία ἐξὶ καὶ κοινὴ ἐνέργεια, καὶ πραγμάτωσις τῆς τοιᾶς δε διανοίας. Τοῦτο δ' ἐστὶν ἐλευθερία, ἢ δπερ ταῦτο· «ἔξις συνῳχειωμένη τῇ φύσει» (τῷ ὅντι, τῷ σύμπαντι, τῇ διενεργουμένῃ πανταχοῦ θείᾳ βουλήσει), «αὐτοσυνείδητος ἐλευθερία.» (αὐτ.).

Αὕτη ἡ Ἐγέλειος ἐλευθερία, εἰ δέ τινα συνιόντα ἔτι ἐκ τοῦ ἐλευθέρου ἐγελείου πελάγους ἀσθματι καὶ μόλις ἀνευ ἀναφερόντων κολοκυνθίων ἀνειλκύσαμεν, τῇ ἐλευθερίᾳ δμολογητέα ἡ χάρις. Εἰ δὲ τὸν ἀρκτῶν τοῦτον δράκοντα γέννημα τοῦ μεσημβρινοῦ ἐκείνου καὶ ἐν τῷ ταρτάρῳ τῆς ἀμαθίας προσπεπασσαλευμένου πεφήναμεν, ἀνεπίφθονόν μοι ἐλευθερία πανάγαστος· δεινὰ γάρ δήγματα ἔχιδνῶν ἐφ' δδοῦ δυσβάτου τῆς δυσμαθείας ἐνεδρευουσῶν. Πιστούμενοι δὲ τὴν γνώμην ἡμῶν ταύτην μικρά τινα αὐτοῦ ἔτι παραθώμεθα ἐλευθέρως μεθερμηνεύοντες.

Ἡ ἐλευθέρων ἔκυτὴν ἐπισταμένη ὑπόστασις ἐν ᾧ τὸ ἀπλῶς δέον ὅντως ὑπάρχει, εἶναι ὁ πραγματικὸς νοῦς λαοῦ τινος, ἡ ἔσωθεν δύναμις καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς αὐτεξουσιότητος τῶν καθ' ἔκα-

στον, εἰς δὲ ἀναλύεται. "Ἐκαστος θεωρεῖ τὴν ὑπόστασιν ταύτην ως
ἰδίαν οὐσίαν (καὶ ὅντως, εἴπερ μέλος τῆς αὐτῆς οἰκογενείας πολι-
κῆς) καὶ οὐχὶ συμβεβηκός (ώς τῷ Σπινόζᾳ δοκεῖ), (*) ως τέλος
ἔαυτοῦ καὶ ἐν τῇ πραγματικότητι, καὶ ἔκτος αὐτῆς, δι' ἔαυτοῦ τι
ἐνεργούμενον καὶ προϊόν, ὡς ἀπλῶς τι ὅν, ἐξ ἔαυτοῦ τὸ καθήκον
ως ἴδιον καὶ ὅντως ὃν διαγινώσκον, καὶ οὗτο ως κατ' ἀνάγκην καθ'
ἔαυτό τε καὶ κατὰ τὴν ἀληθινήν αὐτοῦ ἐλευθερίαν τελειούμενον
(§ 514).

Ἡ ὑπόστασις αὕτη εἶναι ἔνωσις τῆς καθ' ἔκαστον καὶ καθόλου
ἐλευθερίας. Διὸ ἡ οὐσία καὶ ἐνέργεια τοῦ καθ' ἔκαστον περὶ τὸ
καθ' ἔαυτον εἶναι καὶ φροντίζειν ἥρτηται ἐκ τοῦ προϋποτιθεμένου
καθόλου, καὶ ἐν τῇ ἐνώσει ἐκείνῃ μόνον ὑπάρχει. Τὸ δὲ ἀληθῶς
καὶ ἀληθικῶς διανοεῖσθαι (σωφρονεῖν, *Gesinnung*) εἶναι ἡ γνῶσις
ἡ συνείδησις τῆς ποιαύτης οὐσίας, καὶ τῆς
ταύτοτητος παντὸς ἐπιθυμητοῦ τῷ καθόλῳ
(ἀγαθῷ τιγι δῆλ. διαγωγὴ περὶ πᾶσαν ἰδέαν ἀρετῆς). Ἡ θεικὰ δὲ
καθήκοντα εἰσὶν αἱ σχέσεις ἐκάστου προϊοῦσαι εκ τῆς οὐσίας
(δῆλ. τὰ δέοντα τὰ σύμφωνα πρὸς τὸ θεῖον βούλημα, δὲστιν ἡ
ἀγαθὴ συντήρησις τῆς πολιτείας). Ἀρετὴ δὲ δούσιαστι-
κὸς βίος (ὁ πεφυραχμένος διὰ τῶν καθηκόντων ζύμης)
(§ 515—16).

Ἡ δύναμις δ' αὕτη τοῦ κατ' ὄρθον λόγον πολιτεύεσθαι, τὸ κυ-
ριώτατον τοῦτο καὶ καθ' αὐτὸ (διόπι αἰρομένου τούτου οὐδὲν ὑπο-
μένει, πλὴν ἀμόρφου τινος καὶ φαύλου δημιουργήματος καὶ ἀμοί-

(*) "Οτι μὲν τὰ δύντα θεωρεῖ δὲ Σπινόζας συμβεβηκότα (*accidentia*) τοῦ θείου
ἀληθές, ἀλλὰ συμβεβηκότα, οὐ κατὰ τύχην ἀλλὰ τρόπους ἐνέργειας τοῦ θείου
(modi). Ἀτόπως δὲ καὶ αἱ τῶν δύντων ἐνέργειαι τῷ Θεῷ ἀποδίδονται. "Οτι δὲ
συμβεβηκός θεωρεῖ καὶ τὴν κατ' ἀρετὴν τῆς πολιτείας ὑπόστασιν, τὴν ὑπόστασιν
δῆλ. τῆς κατ' ὄρθον λόγον ἀγωγῆς, οὐδαμοῦ ἀνεύρομεν. Τούναντίον δὲ ἀνεύρομεν
ὅτι ἡ τοιαύτη δύναστασις γεγονός τοῦ λόγου τοῦ ἐκ τοῦ θείου τὴν ἀρχὴν ἔχοντος,
καὶ ἔξις κατ' ἀνάγκην ἀεὶ ώσαύτως ἔχουσα. Ἀποροῦμεν δὲ πῶς δὲ "Εγελος ἀντι-
καθίστησι τὸ τοῦ Σπινόζα κατ' ἀνάγκην διὰ τοῦ συμβεβηκότος.

ρου πάσης ἀρμονίας καὶ χάριτος), ὅπερ ἡ θεικὴν οὐσίαν καλεῖ δὲ Ἐγ. ἐμφαίνεται,

α'.) Ὡς ἄμεσος ἡ φυσικὸς νοῦς δῆλος οἰκογένεια.

β'.) Ὡς πολιτεία δῆλος σχέσις αὐτοτελῶν ὄντων (κοινωνία).

γ'.) Ὡς αὐτοσυνείδητος οὐσία, νοῦς εἰς δργανικὸν καὶ πραγματικὸν δην προηγμένος, δέ ἐστι πολιτευμα (ἡ πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους).

ΣΗΜ. Οὗτος ὁ γερμανὸς Ἡράκλειτος. Νῦν δὲ τελευτῶμεν βραχέα τινὰ τοῦ Ἐρεύθου παρατιθέμενοι κεχαρισμένα γάρ τινα δοκοῦσιν, ίδικ διὰ τὴν πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ἀριστοτέλην ὕβριν καὶ ἀκολασίαν.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ.

ΠΕΡΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΥΠΟ Α. Κ. ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΥ

(Συνέχειαν ἵδε εἰς προηγ. τεῦχος).

Γ'. ΕΙΔΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ.

Τοιαῦτα ὑπάρχουσι πολλὰ ἐν Αὐστρίᾳ, ως ἐπὶ τὸ πλεῖστον δημοσιντήρητα ἡ νομοσυντήρητα, σκοποῦντα τὴν εἰς τι ἐπάγγελμα μόρφωσιν τῆς νεολαίας, χωρὶς αὕτη νὰ ἐφοίτησε προηγουμένως ὑποχρεωτικῶς εἰς τὰ γυμνάσια ἢ τὰ βιοτεχνικὰ σχολεῖα· ἀφ' ἑτέρου δημώς διευκολύνεται εἰς τοὺς μαθητὰς τῶν σχολείων τῆς μέσης ἐκπαίδεύσεως ἢ εἰσόδος εἰς τὰ εἰδικὰ ταῦτα σχολεῖα, ικανοποιοῦντα ἀκοπώτερον καὶ ἵσως εἰδικώτερον τὰς ἀπαριθμητικές καὶ ἀνάγκας μεγάλου μέρους τοῦ ποικίλου πληθυσμοῦ τῆς Αὐστρίας, χωρὶς δημώς νὰ παρέγωσιν εἰς τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐξερχομένους τὰ δικαιώματα καὶ τὰ ἀξιώματα τῶν εἰς τὰ πανεπιστήμια καὶ τὰ πολυτεχνεῖχ φοιτησάντων. Υπάρχουσι λοιπὸν εἰδικὰ σχολεῖα γεωργικὰ, δασονομικὰ, μεταλλευτικὰ, τῶν βαναύσων τεχνῶν, τῶν τη-

λεγραφητῶν, ναυτικὰ, ἐμπορικὰ, τῶν ὥραιών τεχνῶν, τῆς μουσικῆς, τῶν ἀνατολικῶν γλωσσῶν, τῶν διδασκάλων διὰ λαϊκὰ σχολεῖα, τῶν κωφαλάλων καὶ τυφλῶν, τῆς ἀνωτέρας ἔκπαιδεύσεως τῶν κορασίων, ἔτι δὲ καὶ στρατιωτικὴ σχολαῖ, ἀτινα πάντα ἀνάγονται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν σχολείων τούτων.

I. ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΚΑ.

Τούτων ὑπάρχουσι τέσσαρες κατηγορίαι, ἢτοι α'. κατώτερα γεωργικὰ σχολεῖα· β'. εἰδικὰ γεωργικὰ σχολεῖα· γ'. ἀνώτεραι γεωργικαὶ σχολαῖ· δ'. ἀνώταται γεωργικαὶ σχολαῖ ἢτοι ἀκαδημίαι.

α. Κατώτερα γεωργικὰ σχολεῖα.

Ταῦτα παρέχουσιν ίδιως εἰς τὴν νεολαίαν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν χωρικῶν τὴν εὔχαιρίαν νὰ ἐκμάθωσι τὴν ἀνεξάρτητον διοίκησιν μικρῶν κτημάτων, ἵνα καταστῶσιν ίχανοι πρὸς κατάληψιν θέσεων ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων ἐν κτήμασι μείζουσι καὶ ἐπιστημονικῶς διοικουμένοις. Τοιαῦτα εὑρίσκονται ἐν Βοημίᾳ, Μοραβίᾳ, Γαλικίᾳ, τῇ ἀνω καὶ κάτω Αὐστρίᾳ, Στυρίᾳ, Καρνιολίᾳ καὶ Τυρόλῳ, οἱ δὲ βουλόμενοι νὰ εἰσέλθωσιν ὁφεῖλουσι νὰ κέχτηνται σωματικὴν ίκανότητα καὶ ἐπιδεξιότητα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, νὰ μὴ ὡσὶ νεώτεροι τῶν 15 ἔτῶν, νὰ διήνυσαν λαϊκόν τι σχολεῖον, νὰ μὴ ἔσφαλλόν ποτε κατὰ τῆς ἡθικῆς καὶ νὰ ὑποστῶσιν ἀπλῆγ τινα εἰσιτήριον ἐξέτασιν· συνήθως οἱ μαθηταὶ οἰκοῦσι καὶ τρέφονται ἐν αὐτῷ τῷ καταστήματι, δ' ὁ δ' ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν ὑπερβαίνει ἐν ἑκάστῃ σχολῇ τοὺς 75, ἐξ ὧν οἱ 25 ἀπολαμβάνουσιν εἰδικάς τινας ὑποτροφίας, οἱ δὲ λοιποὶ πληρόνουσι δίδακτρα ἀπὸ 25—36 φιορ. τὸ ἔτος καὶ 180—200 φιορ. (500 δραχ.).) ἐτησίως εἰς διατροφήν.

Ἐκαστον τῶν σχολείων τούτων ἔχει καὶ πρότυπον ἀγροκήπιον· ἢ καὶ πραγματικὰ κτήματα, μεγάλην ἄμπελον, ἀγροὺς, λαχανοκήπους καὶ τὰ τοιαῦτα, τὰ δόποια οἱ μαθηταὶ καλλιεργοῦσι καθ' δλον τὸ ἔτος, διδασκόμενοι ἐν τῷ μεταξὺ θεωρητικῶς ὑπό τε τοῦ διευθυντοῦ καὶ δύο ἢ τριῶν διδασκάλων καὶ τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς

μαθήματα· ἡ μὲν θεωρητικὴ διδασκαλία γίνεται πρὸ μεσημβρίας,
ἡ δὲ πρακτικὴ συνήθως μετὰ μεσημβρίαν.

Γεωργικὸν σχολεῖον ἐν Bracholusk τῆς Βοημίας.

Τοῦτο συντηρεῖται ὑπὸ τῶν πέριξ τοῦ ὀμωνύμου κτήματος τοῦ πρίγκηπος Lobkowitz αἰκοῦντων δήμων, οἵτινες ἐνωχίσαν τὸ μέγχ τοῦτο κτήμα ^{αἰχματοφόρον} ἐπὶ τούτῳ. Ἡ διδασκαλία εἶναι διετής, τὸ δὲ θεωρητικὸν μέρος αὐτῆς ἀποτελοῦσι τὰ ἔξης μαθήματα· βοημικὴ καὶ γερμανικὴ γλῶσσα, σύνταξις ἐμπορικῶν ἐπιστολῶν, ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, ἰχνογραφία, γεωργικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, γεωγραφία, ιστορία, φυσικὴ ιστορία, φυσικὴ, γεωργικὴ χημεία, γεωργικὴ μηχανολογία, γεωργικὴ βιομηχανολογία, γεωργία κυρίως εἰπεῖν, λιπαντικὴ, κηπευτικὴ, δασονομία, σηροχομία, μελισσοτροφία, κτηνοτροφία, διπλογραφία, κτηνιατρικὴ καὶ πεταλωτικὴ. Κατὰ μὲν τὸ πρῶτον ἔτος διδάσκονται ίδίως τὰ μαθηματικὰ καὶ φυσικὰ μαθήματα, κατὰ δὲ τὸ δεύτερον τὰ εἰδικὰ γεωργικά. Αἱ μὲν ἔξετάσεις γίνονται κατ' ἔτος, ἀποδεικτικὰ δὲ δίδονται κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἔτους. Οἱ μαθηταὶ πληρόνονται διὰ τὴν ἐκτελεσθεῖσαν προσωπικὴν ἔργασίαν. Διάρκεια τοῦ ἔτους ἀπὸ 1 Ὁκτωβρίου μέχρις 9 Σεπτεμβρίου.

Γεωργικὸν σχολεῖον ἐν Chrudim τῆς Βοημίας.

Συντηρεῖται παρὰ τοῦ δημοσίου· διδάσκονται ἐν διετίᾳ καὶ ἐπὶ 4 ὥρας καθ' ἑκάστην π. μ. τὰ ἔξης θεωρητικὰ μαθήματα, γινομένης τῆς πρακτικῆς διδασκαλίας μ. μ. A'. ἔτος ἵερᾳ (1 ὥρ.), ἀγρονομία (2), περιγραφὴ γεωργικῶν ἔργαλείων (2), καλλιέργεια φυτῶν (1), κτηνοτροφία (5), καταστροφὴ βλαβερῶν ζώων (1), διπλογραφία (1), ἀσκήσεις τῆς διμιλουμένης γλώσσης (2), ἀριθμητικὴ (2), φυσικὴ (3), ἰχνογραφία (2). B'. ἔτος ἵερᾳ (1), ἀγρονομία (3), καλλιέργεια φυτῶν (2), κτηνοτροφία (2), μελισσοτροφία καὶ σηροχομία (2), θεωρία διευθύνσεως κτημάτων (1), κηπευτικὴ (1), πετρογραφία (1), βοτανικὴ (2), γλωσσικὴ ἀσκήσεις (2), δασονομία (1), κτηνιατρικὴ (2), καταμετρήσεις ἀγρῶν (2), ἀρχιτεκτονικὴ (1), ἰχνογραφία (2), δημοτικοὶ νόμοι (1).